

MEZEI PÉTER*

ELKÉPZELTEM: NEM LENNE JÓ

Kritikai észrevételek egy szerzői jogi abolicionista tanulmány¹ kapcsán

Bevezető gondolatok

A jelen emlékkötetben való publikálásra több okból is örömmel vállalkoztam. Ezek egyike a tanulmánykötettel megajándékozni tervezett Tattay professzor úr iránti tisztelet, akinek tankönyvei,² továbbá kutatásaim témájába vágó tanulmányai³ az egyetemi és a doktori tanulmányok éve alatt, sőt azóta is visszavisszatérő olvasmányként szolgáltak számomra. Másrészt ezúttal olyan kézirat lapult a fiókomban, amelynek felhasználására egy-egy tematikus kötetben vagy szakmai lapban – szűk témaválasztásánál fogva – kevés lehetőség nyílt. A jelen tanulmány ugyanis egy olyan esszé kritikai vizsgálatát adja, amely annak a várnak a ledöntésére tett (erőtlen) kísérletet, amelynek építését Tattay professor úr is számos téglával segítette.

* Egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi Intézet. A Szerzői Jogi Szakértő Testület választott tagja. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Hajdú Dóra és Németh László kollégáknak a kézirat javítását célzó észrevételeikért.

¹ Joost SMIERS – Marieke VAN SCHIJNDEL: *Imagine there is no Copyright and no Cultural Conglomerates too / An Essay*. Amsterdam, Institute of Network Cultures, 2009.

² TATTAY Levente: *A szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2007. Legújabbán pedig: TATTAY Levente – PINTZ György – POGÁCSÁS Anett: *Szellemi alkotások joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2011.

³ Lásd különösen: TATTAY Levente: A szerzői jog korlátai, a szabad felhasználás a szerzői jogi törvényben. *Közjegyzők Közlönye*, 2001/6. 3–8., TATTAY Levente: A szerzői jogvédelem nyitott kérdései és az internet. *Gazdaság és Jog*, 2002/2. 15–18.

A szerzői jog rendszerének a pártján álló, pro-copyright kőművesként írtam magam is e cikket. A kézirat néhány évvel ezelőtti elkészítését (és friss toldozását-foldozását) azért tartottam fontosnak, mert hiszem, hogy az említett várat nem csupán építeni, de a külső ostromlókkal szemben megvédeni is szükséges. A vizsgált értekezés például (csorba) karddal és (súlytalan) faltörő kossal érkezett az ütközetre. Ez persze nem azt jelenti, hogy minden, kintről bekialtó személy populista szólásokat harsogna, s hogy egyesek mondandóját ne lehetne, vagy kellene alkalmasint végighallgatni, észrevételeit megfontolni.⁴

A szerzői jogászoknak ezért figyelmük egy részét a vár alapjainak lerakása és bővítése mellett szükségképpen a védfalak folyamatos erősítésére kell fordítaniuk. A gyorsan változó kor kihívásaira reagálni kell, azokról véleményt kell formálni, és amennyiben szükséges, adekvát választ kell adni rájuk. Ennek szellemében született meg a második, kritikai eszközöket alkalmazó tanulmányom.⁵

Az alábbiakban e szellemiség jegyében tekintsünk végig röviden a holland Smiers és Van Schijndel szerzőpáros esszéjén, amely munka nem titkolt célja, hogy a szerzői jogot eliminálja, s hogy az alkotó tevékenységet és a jogosultak érdekeit a versenyjog eszközeivel szabályozza.

1. Smiers és Van Schijndel munkájának vázlatos bemutatása

A szerzői jog rendszerét kritizáló tanulmányok többsége nem e jogterület alapvető célkitűzéseit, sokkal inkább a 'szerzői jogi ipar' működését támadja. Nehéz is lehetne elvitatni annak indokoltságát, hogy aki valamit alkot, a kultúrát gazdagítja, másokat szórakoztat, az mindezért cserébe ellentételezést (morálisat és vagyoni egyaránt) érdemel. Az ugyanakkor komoly vita tárgya lehet, hogy a 'kreatív ipar' jelenlegi modellje, melyben a kormányt a gyakran tömegtermelésre és tömeges értékesítésre berendezkedő kiadók és közvetítők (aggregá-

⁴ Bodó Balázs például minden bizonnyal képes lenne egy-egy várakot betömni érvelésével. Lásd különösen: BODÓ Balázs: *A szerzői jog kalózzai - A kalózzok szerepe a kulturális termelés és csere folyamataiban a könyvnyomtatástól a fájlcserélő hálózatokig*. Budapest, Typotex, 2011.

⁵ Dmitry Kleiner telekommunista és Kevin Kelly digitális szocialista koncepcióját elemző írástomat lásd: MEZEI Péter: A digitális szocializmus és a telekommunizmus kritikája a szerzői jog szemszögéből. In: KATONA Tamás (szerk.): *Ünnepi e-könyv Herczeg János professzor 70. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 469–482. Online elérhető: <http://www.scribd.com/doc/64135898/Mezei-Peter-A-digitalis-szocializmus-es-a-telekommunizmus-kritikaja> [letöltve: 2013.04.15.].

torok) tartják a kezükben, hatékonyan képes-e az alkotók megbecsülését megteremteni.

A vizsgált munka bevezetésének az első bekezdése is ez utóbbi kérdésből indul ki, és rögzíti, hogy a szerzői jogok az esetek egy részében nem az alkotók, hanem 'gigantikus kulturális vállalkozások' kezében összpontosulnak, akiknek ily módon korlátlan lehetőségük van eldönteni, hogy a társadalom mit lásson, halljon és olvasson.⁶ Smiers és Van Schijndel úgy érveltek, hogy ez a szituáció demokrácia deficitet eredményez, mert akadályozza az állampolgárokat abban, hogy olyan alapjogaikkal éljenek, mint a kommunikációs jogok vagy a kulturális életben való részvétel joga. Ebből nem is következhet más szerintük, mint hogy kinyilvánítsák: az imént említett alapjogok gyakorlása elé a szerzői jog állít korlátokat.⁷

A szerzők arra vállalkoztak, hogy igazolják az imént elmondottakat, s a szerzői jog helyett egy új, 'alapoktól építkező realista' ('*down-to-earth realism*') modellt vázoljanak fel. Modelljükben a beruházások védelmét biztosító szerzői jogot felszámolva akadályozná meg a tartalomipari óriáscégek piaci dominanciáját, sok kis szereplő kezébe helyezve a kultúra teremtésével és terjesztésével kapcsolatos feladatokat. A szerzők mindezt versenyjogi eszközök segítségével látták elképzelhetőnek.⁸

Smierst és Van Schijndelt a tanulmány elkészítésekor – saját bevallásuk szerint – több tényező motiválta. Egyrészt kulturális, társadalmi és politikai okként jelölték meg annak a lehetőségnek a megteremtését, hogy az alkotók a közönségükkel minden eddiginél hatékonyabban kommunikálhassanak. Történelmi okként arra hivatkoztak, hogy az egyes rendszerek ciklikusan lebomlanak és újraépülnek. A kutatók szerint a szerzői jog rendszere jelenleg is erodálódik. Akadémiai kötelességüknek érezték, hogy ezt a leépülést felgyorsítsák, és egy működőképes alternatívát állítsanak a jelenlegi paradigma helyére.⁹

Ennek szellemiségében a dolgozatukat négy nagy fejezetre osztották. Az első részben a fennálló szerzői jogi rezsím diszfunkcionális működésének okait igyekeztek felvázolni, mely törekvés – már most érdemes jelezni – majdnem egészében tévedéseken és félreértéseken alapul.¹⁰ A második rész négy olyan szisztémát ismertetett, amelyek a jelenlegi modell alternatíváját jelenthetnék,

⁶ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 5.

⁷ Ibid. 5.

⁸ Ibid. 5–6.

⁹ Ibid. 8.

¹⁰ Ibid. 11–21.

s talán hatékonyabban tudnának idomulni a modern kor kihívásaihoz és a fogyasztói szokásokhoz.¹¹ A harmadik rész a Smiers és Van Schijndel által választott, rugalmas mozgásteret biztosító, a piaci erőviszonyokat újraíró rezsim kereteit vázolja fel.¹² Elképzelésük működőképességét a szerzőpáros a negyedik részben néhány valós üzleti koncepción nyugvó példán keresztül igyekeznek igazolni.¹³

2. A szerzői jog (léte) ellen hozott érvek és azok kritikája

Smiers és Van Schijndel munkájuk első fejezetében gyűjtötték csokorba azokat az érveket, melyek meglátásuk szerint a szerzői jog rendszerének felszámolását indokolttá teszik.

Először is úgy vélték, hogy a 'szellemi tulajdon' *a tulajdonjogi konstrukciója folytán a szólásszabadság elnyomását biztosítja, vagyis a cenzúra eszköze*.¹⁴ Véleményük e ponton mindkét elemét tekintve tévedésen alapul. Más helyütt részletesen kritizáltam a tartalomipart helytelen retorikai törekvéseiért, miszerint a tulajdon centrikus nézőpontjukat igyekeznek ráerőltetni a szerzői jogra is, holott a kettő jogterület nem hozható egészében egy platformra.¹⁵

A szellemi tulajdon kifejezésben található 'tulajdon' szó kapcsán elhangzó kiváló vélemény szerint „ez nem jelentené a szellemi tulajdonnak a dologi tulajdonnal való bárminemű azonosítását. A »tulajdon« szó a közös vonásokat (a jogviszony abszolút szerkezetét, negatív tartalmát, a szellemi javak vagyoni természetét) fejezi ki, míg a szellemi jelző a különbözőségekre utal (a védelem eltérő – nem dologi – tárgyára, a szellemi tulajdon keletkezésének sajátosságaira, időbeli és térbeli kötöttségeire”.¹⁶ Hasonlóképp szól az egyik legfontosabb hazai egyetemi jegyzet: „ez a »tulajdonjog« azonban sajátos, mert gondolati jellegű (az elme alkotása), mert tárgya a dolgokkal szemben helyhez nem

¹¹ Ibid. 23–36.

¹² Ibid. 37–49.

¹³ Ibid. 51–64.

¹⁴ Ibid. 11–12.

¹⁵ MEZEI Péter: *A fájlcsere dilemma – A perek lassúak, az internet gyors*. Budapest, HVG-Orac, 2012. 46.

¹⁶ FICSOR Mihály Zoltán: A szellemi tulajdon és a Ptk., Észrevételek és javaslatok a polgári jogi kodifikációhoz. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/2. 28. Hasonlóképp lásd BOBROVSZKY Jenő: A szellemi tulajdon néhány dilemmájáról a körte és a sajt között. In: KIRÁLY Miklós – GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *Studia Gy. Boytha dedicata*. Bibliotheca Iuridica. Liber Amicorum 17. Budapest, 2004. 34.

kötött (egyszerre több helyen is használható), sajátosan azonosítható (egyéni, eredeti). Itt a tulajdonjogra jellemző kizárólagosság is különleges, mert az alkotó (»tulajdonos«) és az alkotás (»tulajdon«) kapcsolata személyes jellegű.¹⁷ Egyes szerzők pedig azt javasolták, hogy a tulajdon szó félrevezető jellege folytán a 'szellemi tulajdon' kifejezés alkalmazásától jobb lenne eltekinteni.¹⁸ Az Egyesült Államokban is széles jogirodalmi vita folyt és folyik arról, hogy a szellemi tulajdonjog és a fizikai tárgyak fölötti tulajdonjog elkülöníthető-e, elkülönítendő-e egymástól.¹⁹ Irányadónak az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bíróságának azon ítélete tekinthető, amely rögzítette, hogy a fizikai tárgyak, illetve a szellemi alkotások feletti jogosultságok érdemben eltérnek egymástól.²⁰ Magam is úgy látom, hogy *a szellemi tulajdonjog, így a szerzői jog is, a több közös vonás ellenére nem tekinthető azonosnak a fizikai dolgok feletti tulajdonjoggal.*

Az e helyütt vizsgált tanulmány meglepő módon maga is a jogosulti érvelest alkalmazza, azonban teljességgel ellentétes érdekből. Mint Smiersék jelzik: „semmi probléma sincs önmagában véve a tulajdonjoggal, mindaddig, amíg társadalmi, társadalomgazdasági, makrogazdasági, ökológiai és kulturális természetű érdekekbe ágyazódik, illetve ezen érdekek korlátozzák.”²¹ A szerzők ellenben úgy látják, hogy a szerzői jog tulajdonjogias konstrukciója, a szerzőnek biztosított monopólium révén ellentétben áll a társadalom érdekeivel, sőt, kifejezetten antidemokratikus.²²

Innen azonban már csak egy lépés, hogy Smiersék a szerzői jogot a cenzúra eszközének tekintsék. Ugyan nehéz lenne tagadni, hogy a világ első szerzői jogi törvényének megalkotását többek között az angol uralkodó nézetével ellen-

¹⁷ LONTAI Endre – FALUDI Gábor – GYERTYÁNFY Péter – VÉKÁS Gusztáv: *Magyar polgári jog – Szerzői jog és iparjogvédelem*. Budapest, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó Bt., 2012. 11. A jelen emlékkötettel ünnepelt Tattay professzor úr legfrissebb tankönyve ezzel ellentétes álláspontra helyezkedik: 'a gazdasági fogalom megköveteli a tulajdonként való kezelést. (...) A tulajdonként való kezelés történelmi hagyományokkal bír.' Lásd: TATTAY–PINTZ–POGÁCSÁS i. m. 22–23.

¹⁸ FALUDI Gábor: Szerzői jog, iparjogvédelem és a Ptk. koncepciója - I. rész. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2. 3–14.; II. rész. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/3. 3–14.

¹⁹ A 'property romance' és a 'property anxiety' irányzatok közötti ütközésről lásd részletesen: DAVID FAGUNDES: Property Rhetoric and the Public Domain. *Minnesota Law Review*, 2010. 652–705.

²⁰ Dowling v. United States, 473 U.S. 207 (1985) 216–217. Vö. PATRICIA LOUGHLAN: 'You Wouldn't Steal a Car': Intellectual Property and the Language of Theft. *European Intellectual Property Review*, 2007/4. 402.

²¹ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 11.

²² Ibid. 11.

tétes gondolatok elnyomására való törekvés határozta meg,²³ az azonban határozottan helytelen, hogy e megállapítást korunk szerzői jogára is fenntartsuk. A szerzői jog jelenlegi rezsimjében a jogosultak kizárólagos joggyakorlását számos helyen megtörik a törvényi engedélyek, a jogok díjigényre szorítása, a szabad felhasználások és a szerzői jog egyéb korlátai (pl. jogkimerülés).²⁴ Ez a 'monopoljog' nem ugyanaz, mint amivel összefüggésben az 1709-es Statute of Anne megszületett, és nem a cenzúra eszköze. Ellentétben ugyanis azzal, ahogy ezt Smiers és Van Schijndel beállítani igyekeznek,²⁵ a szerzői jog számos esetben nem akadályozza, sőt (a belső korlátok révén minimum ráutaló magatartással) ösztönzi a társadalmat a jogvédett alkotások felhasználására. Egy Tom és Jerry epizód vonatkozásában ugyan az egyes jogosultak engedélyezési joggal rendelkeznek és jogdíjra tarthatnak igényt, azonban azt semmi nem tiltja, hogy a meséről bárki beszéljen, a magáncélra készített másolatot megtekintse, vagy akár a rajzfilm alapján (abból ötletet/elgondolást merítve) egy olyan történetet írjon/rajzoljon, aminek főszereplője egy macska és egy egér. A szerzői jog szerző központú koncepciója egyáltalán nem jelenti azt, hogy a társadalom innovatív gondolatai minden esetben elnyomásra kerülnének. Különösen nem igaz ez például az Egyesült Államok copyright szisztémájában, ahol az inno-

²³ Az angol nyelvű szakirodalomból lásd különösen: Brander MATTHEWS: The Evolution of Copyright. *Political Science Quarterly*, 1890. 589–590. – L. Ray PATTERSON – Stanley F. BIRCH – Craig JOYCE: A Unified Theory of Copyright - Chapter 2: The Copyright Clause and Copyright History. *Houston Law Review*, 2009. 244–256. A magyar irodalomból lásd különösen: Bodó Balázs: *A szerzői jog kalózai - A kalózek szerepe a kulturális termelés és csere folyamataiban a könyvnyomtatástól a fájlcsereelő hálózatokig*. Budapest, Typotex, 2011. 55–79., MEZEI i. m. 15–16.

²⁴ Nem állítható, hogy a védelmi idő, mint a szerzői jog egyik korlátja, kiváló példa lenne e téren. A védelmi idő folyamatos szélesítése kiváló táptalajt biztosít az abolicionista gondolkodók számára. E korlát ugyanis hagyományosan rövid időtartamra szorított (Angliában eredendően 14 évre), melyet egy megújítási mechanizmussal tettek még 'élőbbé' (a Statute of Anne újabb 14 évre engedte nyújtani ezt az időtartamot). Aki nem újította meg a védelmét, kvázi nem kívánta gyakorolni jogát, annak adott műve a közkincs részévé vált. Napjainkra azonban a post mortem auctoris 70 éves védelmi idő akár 100–120 éves (vagy még hosszabb) oltalmat is biztosíthat egy-egy alkotás vonatkozásában. Elméleti közgazdasági számítások szerint azonban az optimális védelmi időt napjainkban mindössze 15,5 évben kellene meghatározni. Lásd Rufus POLLOCK: Forever Minus a Day? Calculating Optimal Copyright Term. *Review of Economic Research on Copyright Issues*, 2009/01. 52.

²⁵ 'A művészi kifejezés tulajdonosa az egyetlen ember, aki dönthet a mű alkalmazásáról. Nem módosíthatja azt a tulajdonoson kívül senki más. (...) Nem helyezhetjük semmi olyan kontextusba, ahol azt jobbnak látnánk. Nincs helye a párbeszédnek. Többé-kevésbé el vagyunk hallgattatva. A kommunikáció borzasztóan egyirányúvá válik, és azt egyetlen személy, nevezetesen a tulajdonos uralja.' Lásd SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 12.

váció és transzformatív fejlesztés alkotmányos szintű védelmét²⁶ a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság is megerősítette.²⁷

Smiers és Van Schijndel szerint *a személyhez fűződő jogok* ('moral rights') akadályát képezik a progresszív alkotómunkának, vagyis annak, hogy a jövő alkotói a már megszületett munkákra építve fejezhessék ki véleményüket. A szerzőknek biztosított exkluzív kontrollt ezért túlzónak tartják a holland kutatók.²⁸ A személyhez fűződő jogok kritikája, úgy vélem, egy alapvető félreértéshez, pontosabban talán ismeretek hiányához köthető. Smiers és Van Schijndel szerint: „Az a legfontosabb kérdés, hogy a művészeknek túrniuk kell-e, hogy műveiket anélkül dolgozzák át vagy változtassák meg, hogy ebbe ők beleszólhatnának. Tény, hogy erre semmi esélyük sincs. (...) Egyébként semmi okunk sincs azt feltételezni, hogy az emberek tömegesen ragadnák magukhoz a művészi alkotásokat, és használnák helytelenül azokat.”²⁹

A fenti logika a személyhez fűződő jogok korlátlanságának valótlanosságában keresendő. Igaz, hogy e jogok kizárólag a szerzőnek biztosítják a védelmet (habár egyes országokban bizonyos jogok a szerző halála után más által is érvényesíthetők), azonban ezek is feltételekhez kötöttek. A mű első nyilvánosságra hozatalának joga ezen aktus megtörténtével kimerül. Az integritáshoz fűződő jog csakis csorbítás, csonkítás vagy sértő módon/tartalommal történő megváltoztatás esetén kerül veszélybe, amennyiben az a szerző hírnevére vagy becsületére sérelmes módon történik.³⁰

A név feltüntetéséhez fűződő jogot pedig kétségbe vonni önellentmondást is eredményezne. Azt ugyanis még Smiersék sem gondolják komolyan, hogy a név tudatos leghagyása ne eredményezne visszaélést. Sőt, maguk is rögzítik: „természetesen magunk is teljesen elhatárolódunk a művek ellopásától. X-nek tilos a nevét olyan filmen, könyvön vagy zenén feltüntetnie, amit nyilvánvalóan

²⁶ MEZEI i. m. 54–56.

²⁷ Lásd különösen: Sony Corporation of America, et al. v. Universal City Studios, Inc., et al., 464 U.S. 417 (1983) 432.

²⁸ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 13.

²⁹ Ibid. 14.

³⁰ Fontos elvi kérdés, hogy hazánkban a szerzői jogi törvény mű egységének védelmét biztosító 13. szakaszában olvasható kitétel, mely a szerző becsületének vagy hírnevének sérelmére utal, valamennyi magatartásra, vagy csak egyesekre nézve alkalmazandó. A vita kapcsán pro és kontra érvek egyaránt elhangzottak már a magyar szakirodalomban. Lásd különösen: BÉKÉS Gergely – MEZEI Péter: A sampling megítélése a magyar szerzői jogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2010/6. 20–21. Ezzel ellentétes véleményt lásd: GYERTYÁNFY Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata*. Budapest, CompLex Kiadó, 2006. 86–91., KOVÁCS László: A szerzői alkotás sokarcúságáról. *Magyar Jog*, 2006/5. 290.

Y alkotott.³¹ Ugyanakkor a szerzők azt javasolták, hogy az ilyesféle visszaélésekre ne a szerzői jog, hanem más jogterületek, például a büntetőjog eszközeivel válaszoljon a jogrendszer. Arra viszont nem adtak értékelhető magyarázatot, hogy ez az út (vagyis a közjog előtérbe helyezése egy magánjogi igénnyel szemben) miért lenne hatékonyabb, vagyis miért az államnak kellene megvédenie a szerző nevét vagy munkájának egységét, s nem magának a szerzőnek.

A következő klasszikus ellenérv szerint a szerzői jog valójában nem képes ösztönözni a szerzőket az alkotásra, vagy még jobb hangsúlyozás szerint *nem a szerzői jogi védelem léte ösztönzi a szerzőket az alkotásra*. Smiers és Van Schijndel nemzetközi kutatásokra hivatkozással hangsúlyozta, hogy a bevételek kilencven százaléka a szerzők tíz százalékánál landol, és vice versa, kilencven százaléka a jogosultaknak osztozik a bevételek egy tizedén.³²

A szerzői jog ösztönző ('*incentive*') funkciója körüli vita nem új keletű. Rendre fellángolnak az ezzel kapcsolatos érzelmek, s hagyományosan a tartalomipari óriásokat hibáztatják a tömegesen értékesíthető alkotások favorizálásáért és minden más alkotó elnyomásáért, miközben az ellentétes oldal soha nem látott mértékű befektetésekről közöl adatokat.³³ Fontosnak tűnik jelezni, hogy a 'szerzői jog, mint az ösztönzés eszköze' körüli problematika alapvetően az angolszász gondolkodást tükrözi. Az Egyesült Államok már említett alkotmányos alaptétele és annak bírói interpretálása a továbbfejlesztésre, az innovációra fókuszál. Erre hivatkozással szokás követelni, hogy bizonyos feltételek teljesítése esetén bárki építhessen a korábban megalkotott művekre. Ez nem jelenti azt, hogy az Egyesült Államokban ne biztosítanának kiterjedt védelmet a megszületett műveknek, azonban a felhasználók mozgástere határozottan szélesebb Európához képest.

Az, hogy egyesek több vagyonra tesznek szert munkájuk/teljesítményük révén, mint mások, mindig is így volt, és mindig is így lesz. Nem kizárólag a kiadóknak és más vállalatoknak tudható be az egyes szerzőkhöz köthető siker mértéke (és ehhez kapcsolódóan a jogdíjak összege). Így nem csupán a kiadók praktikáinak köszönhető egyes zenekarok több évtizedes tündöklése, hanem minden valószínűség szerint annak is, hogy amit tesznek, az érdekli a

³¹ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 14.

³² Ibid. 15.

³³ Legújabban lásd Michael A. CARRIER: Copyright and Innovation: The Untold Story. *Wisconsin Law Review*, 2012. 891–962., Steven M. MARKS: Debunking the "Stifling Innovation" Myth: the Music Business's Successful Transition to Digital. *Wisconsin Law Review Online*, 2013. 21–25. A feltörekvő zenészekre költött dollármilliókról az IFPI éves DMR (Digital Music Report) jelentéseiben rendszeresen olvashatunk.

közönséget. A Harry Potter könyvek sem azért lettek igazán sikeresek, mert a Bloomsbury adta ki őket, hanem a bennük foglalt kalandok népszerűsége miatt.

Smiers és Van Schijndel következő kritikai észrevétele a szerzői jogok érvényesítését előmozdítani hivatott TRIPS Egyezményrel függ össze. Véleményük szerint *a WTO keretében elfogadott nemzetközi dokumentum szükségképpen háttérbe tolta a szerzőket*, helyettük a vállalatóriások érdekeinek oltalmazása nyert prioritást; a szerzői jog a TRIPS óta már nem teljesen ugyanaz, mint korábban: most már mindent a kereskedelem és üzlet szemüvegén keresztül kell vizsgálni.³⁴ Ha van olyan pont, ahol bizonyos elemeiben egyet tudok érteni az értekezéssel, akkor az e helyütt található. A TRIPS valóban változtatott a hangsúlyokon a szerzői jog téképén. Anyagi jogi nívumokat is tartalmazott a dokumentum,³⁵ ám talán legfontosabb újítása, hogy lehetővé tette a részes államokkal szembeni jogi fellépést, amennyiben azok nem tesznek eleget a megállapodásban vállalt kötelezettségeiknek.³⁶ Ezzel együtt sem lehet a TRIPS Egyezményt rossznak, szükségtelennek nevezni. A nemzetközi szerzői jog fejlődésének egy logikus fejleménye volt ennek a megállapodásnak az elfogadása. Az elsőként megjelenő kétoldalú, majd multilaterális szerződések rendre csak a külföldi szerzők jogainak nemzeti elismerésével és további anyagi jogi szabályok harmonizálásával igyekeztek előmozdítani a védelem erősítését. Ezek után szükségképpen jönnie kellett egy olyan szerződésnek is, amely a jogok érvényesítésére koncentrált. Persze a tény, hogy a TRIPS a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) helyett a Világkereskedelmi Szövetség (WTO) berkeiben került elfogadásra, joggal adhat alapot azon feltételezéseknek, mely szerint a benne foglalt rendelkezések a fejlett országok 'country klubjának'³⁷ kedveznek. A TRIPS jelentette fejlődési lépcső mégsem rossz, sőt szükséges a hatékony és prosperáló nemzeti és nemzetközi szerzői jogi védelemhez.

³⁴ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 17–18.

³⁵ Lásd például a TRIPS Egyezménynek a számítógépi programalkotások, illetve az adatbázisok védelmét megalapozó 10. cikkét, a bérleti jogot legkevesebb a szoftverek és a filmművészeti alkotások kapcsán előíró 12. cikkét, a legnagyobb kedvezményes elbánás elvét deklaráló 4. cikkét.

³⁶ TRIPS 64. cikk.

³⁷ Peter K. YU: Six Secret (and Now Open) Fears of ACTA. *SMU Law Review*, 2011. 1074.; illetve Peter K. YU: ACTA and its Complex Policies. *The WIPO Journal*, 2011/01. 1-16. Peter Drahos ennél tovább ment, amikor a régi világrend gyarmatosítóinak titulálta a nemzetközi szerzői jog (illetve általában véve szellemi tulajdonjog) fejlesztését célul kitűző fejlett országokat. Lásd Peter DRAHOS: An Alternative Framework for the Global Regulation of Intellectual Property Rights. *Austrian Journal of Development Studies*, No. 1, October 2005. 9.

A tanulmány ösztűz alá veszi a '*kalózkodással*'³⁸ szembeni fellépést is, megkérdőjelezve, hogy az erre fordított pénzösszeget nem kellene-e inkább olyan, a társadalom által morálisan is kifogásolt magatartásokkal szembeni védekezésnek szentelni, mint a drog-, ember- vagy szervkereskedelem.³⁹ Erre a felvetésre egyszerűen nem lehet helyeslő választ adni. Egyrészt amennyiben egy állam valamely magatartást jogellenesnek nyilvánít, különösen, ha azt a büntetőjog eszközeivel kívánja üldözni, akkor kötelessége az ezzel szembeni fellépést minden más jogsértéshez hasonlóan biztosítani. A fenti logika ugyanis arra a gondolatra építkezik, hogy a szerzői jogsértések morálisan igazolhatóbbak, mint mondjuk a szervkereskedelem. Ez a vélemény azonban csak addig lehet helytálló, amíg az egyes jogsértésekkel szembeni *szankciók szigorúságáról* beszélünk (egy szervkereskedő sokkal komolyabb szankciót érdemel egy DVD lemezt árusító emberhez képest). E jogsértések egyikének üldözése sem mellőzhető viszont mindaddig, amíg azokat a jogrend tiltja. Sokkal inkább azt kellene vizsgálni, hogy a szerzői jogsértések valóban ellentétben állnak-e a jogrenddel vagy sem (szerintem igen); valóban igazolható-e morálisan mások szellemi alkotásának engedély nélküli, ám a biztosított lehetőségek (szabad felhasználások) kereteit túllépő használata (szerintem nem); valóban ott tartunk-e, hogy a társadalomnak mindent meg szabad tennie csupán azért, mert erre technológiai lehetősége nyílik (ezúttal is nemleges a véleményem).⁴⁰

Smiers és Van Schijndel a fentiekre alapozva vélte úgy, hogy túl sok érv szól a szerzői jog rendszerének fenntartása ellen.⁴¹ Az bizonyára jól látható, hogy e gondolatok egyikét sem érzem kellőképpen megalapozottnak, az viszont bizonyos, hogy nem elegendőek ahhoz, hogy a szerzői jog teljes világát felszámoljuk és más, kétséges megoldással biztosítsuk az alkotók védelmét.

³⁸ MEZEI i. m. 35–44.

³⁹ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 18–19.

⁴⁰ Egyet kell érteni Pogácsás Anettel, aki a következőket hangsúlyozta „Apáthy a XIX. század végén arra hívta fel a figyelmet, hogy egy klasszikus problémával állunk szemben: »scire volunt omnes, mercedem solve nemo« – idézte Juvenalis szavait, mely szerint tudni mindenki szeretne, de senki nem szeretne fizetni ezért. Nem gondolom tehát, hogy a szerzői jog létét kérdőjelezné meg ez a probléma – mármint az a tény, hogy megváltoztak a társadalmi, felhasználói szokások, elvárások. A felhasználók valóban mintegy »megszokták«, hogy számos tartalom ingyen és gyorsan elérhető: ebben a helyzetben olyan legális alternatívákra van szükség, amelyek nem visszalépésként hatnak, hanem igazodnak a technikai lehetőségekhez is.” Lásd POGÁCSÁS i. m. 136.

⁴¹ Ibid. 20.

3. Elégtelen alternatívák? Van ennél rosszabb is!

Smiers és Van Schijndel, miután – terveik szerint – porrá zúzták a szerzői jog létét megalapozó érveket, négy alternatív lehetőségen és a velük kapcsolatos kritikai észrevételeken keresztül vázolták fel, hogy miért nincs más megoldás az alkotói tevékenység megreformálására, mint az általuk kívánt gazdasági és versenyjogi megközelítés. Látható lesz, hogy a négy modell valójában nem is ‘alternatíva’ a szó szoros értelmében, hiszen nem a szerzői jog felváltására szolgálnak. Az esszé második fejezete sokkal inkább a szerzők kritikai koncepciójának továbbviteleként értékelhető, azonban észrevételeiket komoly fenntartásokkal kell kezelni.

A modellek egyikének a ‘*visszatérés a régi idők szerzői jogához*’ nevet adták Smiersék. Azok, akik a gyökerekhez való visszatérést sürgetik (több kutató mellett például a világ első kalózpártja, a svéd Piratpartiet), általában a védelmi idő túlzott hosszúságát, a szabad felhasználások (talán pontosabban a korlátozások és kivételek) beszűkülését, a fejlődő országok számára leküzdhetetlen akadályt képező nemzetközi normákat (és esetleg emberi jogokra alapozott új egyezmények bevezetésének szükségességét) nevezik meg okként.⁴² Ugyanakkor e modell kapcsán több szempontból is elégedetlenségüknek adtak hangot az esszé írói. A szerzői jog tulajdonjogias szemlélete mellett kitartva hangsúlyozták, hogy a védelmi idő tartama csak másodlagos (szinte lényegtelen), amíg a mű feletti rendelkezés egy tulajdonjogi monopóliumon nyugszik. Úgy látták, hogy a szerzői jog emberi jogi kontösbe való ágyazása is teljességgel alaptalan. Így Smiers és Van Schijndel szerint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 27. cikk (2) bekezdése („mindenkinek joga van az általa alkotott tudományos, irodalmi vagy művészeti termékekkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez”) egyáltalán nem utal a szerzői jogra.⁴³ Ez utóbbi érv ékes bizonyítéka annak, hogy az esszé a tények elferdítésével igyekszik populista gondolatait közvetíteni.

A második lehetőség középpontjába a *közös alkotómunka* gondolatát emelték a szerzők. Eszerint rengeteg olyan mű létezik, amelyet nem egy, hanem több

⁴² Ibid 24–25.

⁴³ Ibid. 27. A szerzői jogi emberi jogi beágyazottságát hitelesen igazolja FALUDI Gábor: A szerzői jog alapjogi szemlélete az Európai Unióban. In: FALUDI Gábor (szerk.): *Liber Amicorum, Studia P. Gyertyánfy dedicata*. Bibliotheca Iuridica. Liber Amicorum 31. Budapest, 2008. 185–209., GYENGE Anikó: *Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere*. Budapest, HVG-Orac, 2010. Lásd továbbá: POGÁCSÁS Anett: A szerzői jogi szabályozás (h)arcái, avagy mi is a szerepe a szerzői jogi védelemnek. *Iustum Aequum Salutare*, VIII. 2012/03–04. 132–133.

személy hoz létre, s Smiers és Van Schijndel meglátása szerint e helyzeteket a szerzői jog képtelen megfelelően kezelni. Különösen igaz ez a 'nem nyugati' országokban, ahol a közösségi alkotómunka gyakorinak tekinthető. Ugyanakkor úgy találták, hogy ez utóbbi országok kezét erőteljesen megkötik a fejlett, nyugati társadalmak által diktált szerzői jogi normák, amelyek révén a tradicionális kultúrák szimpla 'rablás' áldozataivá válnak.⁴⁴ Ezzel ellentétben én úgy látom, hogy a nemzetközi szerzői jogi alapokkal bíró, intézményes keretek adottak a kollektív alkotómunka szerzői jogi beágyazására. A közös művek, az együttesen, illetve a munkaviszony keretében (akár csoportosan) létrehozott művek szabályozása (ide értve a szerzői jogok gyakorlásának kereteit, a jogok átszállását, a védelmi idő speciális számítását), a garantálhatóan több személy által létrehozott speciális művek (például filmalkotás, szoftver, adatbázis) esetére rögzített átruházási jog, mind kezelhetővé teszik a helyzetet az alkotók, egyéb jogosultak és a felhasználók számára. Ezek a megoldások persze nem mindig súrlódásmentesek,⁴⁵ azonban alapjaiban nézve jó és használható metódusok.

Egyáltalán nem opciót ismertet az esszé a *közös jogkezelést érintő kritikai állásfoglalás* keretében.⁴⁶ Kifejezetten arrogánsnak hatnak Smiers és Van Schijndel olyan szavai, mint 'irritáló', 'zargat', 'primitív', amikor a közös jogkezelésről beszélnek. Ugyanakkor a szerzők vélhetően nem látják világosan, mi végre léteznek a közös jogkezelő szervezetek.⁴⁷ Hasonlóképp azt sem tudták helyesen értelmezni, hogy a digitális technológiák elterjedésének köszönhetően felmerült, így például a P2P fájlcsere-elést 'legalizáló', az internet-hozzáférés előfizetési díjába beépített jogdíj (avagy szerintük, amúgy helytelenül: adó) bevezetésének, avagy a jogellenes felhasználások közjogi eszközökkel történő egyre szigorúbb szankcionálásának ötletéhez a közös jogkezelő szervezeteknek kevés köze volt.

Végül a *Creative Commons (CC) mozgalom* került terítékre. Habár a CC-t a szerzők hangzatosan 'a szerzői jog jövőjét veszélyeztetőnek' titulálták, maguk

⁴⁴ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 27–31.

⁴⁵ Vö. a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület által a védelmi idő irányelv nemzeti átültetésével kapcsolatos törvénymódosítás vonatkozásában kifejtett vélemény II.3. pontjával. Lásd: http://mszjf.hu/index.php/dokumentumok/doc_download/116-mszjf-velemeney-a-kjk-iranyelv-tervezeterl.html. [Letöltve: 2013.04.15.] Érdemes megjegyezni, hogy épp mostanában tett javaslatot Gyertyánfy Péter az együttesen létrehozott művek kategóriájának felszámolására. Lásd: GYERTYÁNFY Péter: A szerzői jog bírói gyakorlata 2006-tól: a szerzők személye, a többszerzős művek. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2013/2. 65.

⁴⁶ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 31–34.

⁴⁷ Annak vizsgálata, hogy a kevésbé népszerű szerzők/előadók számára hogyan lehetne több bevételt biztosítani a közös jogkezelés egyidejű felszámolása mellett teljességgel illogikusnak tűnik. Vö. *Ibid.* 31.

is rögzítik, hogy az a szerzői jog rendszerén belül marad. Ugyanakkor Smiers és Van Schijndel véleményével⁴⁸ ellentétben én nem úgy látom, hogy a CC a felhasználók lehetőségeit beszűkítené, sokkal inkább előre rögzített keretek között biztosít számukra hol szélesebb, hol korlátozottabb szabadságot, pontosabban felhasználási engedélyt.⁴⁹ Kifejezetten paradox módon hat, mikor azt olvashatjuk, hogy a CC-t előbb a felhasználói szabadságok korlátozása, utóbb a szerzői jogosultaknak generált bevételek elmaradása (üzleti modell hiánya) miatt ostromolják a szerzők.⁵⁰ Ugyanakkor nincs ebben semmi ellentmondás: a CC használói nem kifejezetten azzal a céllal alkalmazzák ezt a modellt műveik terjesztésére, mert kiugró bevételre számítanának, hanem mert hisznek (vagy érdekeltek) abban, hogy gondolataik a hagyományos értékesítési csatornáknál direktebb módon jussanak el a közönséghez.⁵¹

A Smiers és Van Schijndel által felvázolt négy (inkább három) alternatíva kritizálása alapján végleg világossá válhat, hogy *a kutatók a szerzői jogot valójában nem annak ördögtől való természete, hanem pusztán az erők/bevételek újbóli elosztásának populista követelése miatt támadják*. A céljuk nem az alkotók védelmének felszámolása, hanem a hangsúlyok eltolása volt: *a fennálló szabályanyag törlése mellett új szabályok beiktatását javasolják, amelyek a jelenlegi jogosultaknak csekélyebb, másoknak azonban szélesebb védelmet biztosítanak*. Az esszé 3. fejezetében került bemutatásra az a versenyjogi megközelítésű koncepció, amely e célnak megfelelhet.

E modell központi figuráját a *'kulturális vállalkozó'* (*'cultural entrepreneur'*) jelenti. Célkitűzései között minél több művész térhez juttatása; a művészek minél több bevétellel való honorálása; széles, ingyenes közkinccs megteremtése; és a tömegtermékek és a 'csúcscsúztárok' piacról történő visszaszorítása szerepel.⁵² Mindezt határozottan a szerzői jogvédelem felszámolása, és egy újfajta, versenyjog centrikus oltalom bevezetése révén látták elképzelhetőnek

⁴⁸ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 34–36.

⁴⁹ Ha ez így lenne, nehéz lenne megmagyarázni, hogy például a Creative Commons Hungary egyesület elnöke miért Bodó Balázs, jogi vezetője pedig miért Grad-Gyenge Anikó. Bodó a felhasználói szabadságjogok szélesítésének egyik hazai szócsöve, Grad-Gyenge pedig a pro-copyright jogászok egyik legkiválóbbika.

⁵⁰ Ibid. 36.

⁵¹ Tagadhatatlan ugyanakkor – s ezt a szerzők maguk is hangsúlyozzák (vö. Ibid. 36.), hogy az üzleti modell fenti sajátossága magyarázza a CC mozgalom korlátozott sikerességét (más szavakkal: sikertelenségét). A CC licencek alkalmazása nem vált dominánssá, még szülőföldjén, az Egyesült Államokban sem, a tartalomipar nagyágyúi nem kívánják az általuk létrehozott, terjesztett, kezelt műveket CC licenc alatt elérhetővé tenni.

⁵² Ibid. 37–39.

a kutatók.⁵³ A versenyjogi megközelítés annak biztosítását célozza, hogy senki ne tehesen szert domináns pozíciókra a kulturális szektor egyes területein (például gyártás, terjesztés, reklámozás). Smiers és Van Schijndel a különböző anya- és leányvállalatok formájában összefonódó médiaóriások felszabdalását látják az egyetlen lehetséges útnak.⁵⁴

Nem világos azonban Smiers és Van Schijndel koncepcióját olvasva, hogy vajon a tartalomipari óriások 'ledöntése' *elegendő-e ahhoz, hogy kellő számú kulturális vállalkozó lépjen színre*. Más szavakkal: valóban igazolható-e, hogy a tartalomipar léte az akadály a alkotók tömeges megjelenésének, vagy egyszerűen a jelenleg 'hozzáférhető' alkotókhoz képest nincsenek tömegével tehetőséges emberek a 'színpalak mögött'. Ellenkező esetben azt kockáztatnánk, hogy a professzionális kiadók által képviselt alkotók/előadók számának szükségszerű csökkenése mellett nem lesz elegendő utánpótlás a kulturális vállalkozók szintjéről. Az sem világos, hogy miként látják azt biztosíthatónak a kutatók, hogy a kulturális vállalkozók, akik az új rendszer haszonélvezőivé válnak, a 'pénz szagát megérezve' ne vágynának többre, ne akarnák piaci pozícióikat bebetonozni, és visszatérni egy olyan modellhez, ami nem az érdekek elaprózódására, hanem koncentrálására épül.

Hasonlóképp nem tűnik meggyőzőnek a feltételezés, miszerint *a társadalom nyitott lenne a 'több nagy' logikájáról áttérni a 'sok kicsi' modelljére*, vagyis arra, hogy a professzionális tartalmak helyett azoknál számszerűleg több, de minőségében szükségképpen alacsonyabb színvonalú műveket keresse.⁵⁵ Smiers és Van Schijndel érvelése röviden és tömören: 'miért is ne'?⁵⁶ Tagadhatatlan, hogy a kulturális diverzitás és a lehető legszélesebb és legváltozatosabb hozzáférés a fogyasztók egy jelentős része számára bizonyosan mozgatórugót jelenthet. Ám egy olyan kultúrában, amelyet évtizedek óta a sztár centrikus gondolkodás jellemez, lehetetlen fenntartani a 'mindenki egyenlő' modelljét (különösen igaz ez a film- és a zeneiparban). Úgy tűnik, hogy ezt a kutatók sem tagadják, hiszen maguk is – ragaszkodva a versenyjogi megközelítésre épülő 'vállalatfelszabda-

⁵³ Ibid. 40.

⁵⁴ Ibid. 41. Arról talán nem is kell szót ejteni, hogy az ilyesfajta elképzelés mennyire ellentétes a vállalkozás szabadságának eszméjével.

⁵⁵ Ezzel függ össze a YouTube generáció alapkérdése is: attól, hogy a videó portálon amatőr videók milliói tekinthetők meg, csökken-e a professzionális tartalmak népszerűsége, vagy épp fordítva. Statisztikák híján racionálisabbnak tűnik azt feltételezni, hogy az amatőr alkotások fogyasztása nemhogy csökkentené a professzionális tartalmak keresletét, de még növeli is azt az online fogyasztás növekedése révén.

⁵⁶ Ibid. 42.

lási' terveikhez – 'bestseller' szerzők/művek helyett 'wellseller', vagyis jól, de nem kiemelkedően kereső/jövedelmező szerzőkről/művekről beszélnek.⁵⁷

Az esszében felvázolt koncepció nem ad megnyugtató választ az olyan kérdésekre sem, mint hogy *miként reagálna a rádiós, televíziós szektor* a kulturális vállalkozók produkcióinak miriádjára. Képesek lennének-e neutrálisan eljuttatni őket a közönséghez, vagy a jelenlegi modell logikája mentén kiemelnének népszerűbbeket a tömegből, és azokat arányaiban véve többször közvetítenék a közönséghez.

Az sem tűnik meggyőzőnek, hogy a piaci szereplők számának növelése és a vállalkozások méretének közepesre, illetve kicsire való szorítása *miért lenne előnyös gazdaságossági szempontból*. Minél többen, minél kisebb méretben próbálnak érvényesülni, annál nagyobb az egy egységre jutó költség. Amennyiben továbbra is a 'minél több haszon minél több művésznek' alaptételében gondolkodnánk, akkor ennek következtében az alkotómunka szükségképpen megdrágulna. Ez egyes (különösen a fejlődő) országokban elviselhetetlen terhet jelentene, és kontraproduktív következményekhez vezetne. Hasonlóképp feltételezhető, hogy többek megpróbálnának 'kiugrani' a szekérből, és erőiket egyesítve a koncentráció irányába mozdulnának el. A Smiers és Van Schijndel által javasolt versenyjog ezt megakadályozná, mivel nem a szabad piac (demokratikus) logikájára épül. Korunk realitása ezzel az elmélettel szöges ellentétben áll.

Az pedig egyenesen rémisztő, amit a kutatók a 'multik' felszámolásával elérni kívántak: „Bárki, aki csak akar, alkothat, de a szerzői jog által nyújtott beruházás védelem – privilégium – többé nem érhető el. Ez például azt is jelenti, hogy többé nem készítenek majd epikus filmeket? Valószínűleg ez, habár ki tudja? Talán csak animációs formában. Jelent ez bármiféle veszteséget? Talán igen, talán nem. Nem ez lenne az első olyan eset a történelem során, amikor bizonyos műfajokat nyoma vész a gyártási körülmények változása okán, miközben más műfajok kerülnek felszínre, és hihetetlen népszerűségekre tesznek szert.”⁵⁸ A jogrendszernek nem lehet célja, hogy különbséget tegyen az egyes alkotók között, és azokat pusztán annak függvényében 'ítélje halálra', mert egy meghatározott pillanatban több pénzük volt vagy népszerűbbek voltak másoknál.

Végül Smiers és Van Schijndel négy példán keresztül – könyv, zene, film, képző- és fotóművészet – igyekezett szemléltetni elméletük helytállóságát. A vezérlő elv szerint szükséges láttatni magunkat, hogy a figyelem ránk terelődjön,

⁵⁷ Ibid. 42–43.

⁵⁸ Ibid. 39.

vagyis a modern, digitális korszak üzleti modelljeinek a fogyasztói csatornák újszerű használatán, egy *'brand'* kialakításán kell alapulniuk. Előfordulhat, hogy ez egy ideig, illetve egyes területeken nem eredményez profitot, de ha a fogyasztói bizalom kialakul a művész irányába, akkor a társadalom hajlamos lehet pénzt áldozni az alkotásaira.⁵⁹ A tartalmak terjesztésével kapcsolatban több 'üzleti modellt' is javasoltak a kutatók. A teljességgel ingyenes, a reklámbevételekből finanszírozott, de fogyasztói szögből nézve ingyenes, valamint a vásárlók által szabadon megválasztott vételáron⁶⁰ kínált értékesítés⁶¹ mind a fentiekben jelölt *'brand'* és bizalom kiépítésére alkalmas, olcsó terjesztést takar. Nem is csoda, hogy maguk a szerzők is jelezték: nem mindenki jár majd sikerrel; ez az élet és az üzlet velejárója.⁶² Ezt csak erősíti azon beismerés, miszerint a választott eseteket se közgazdasági, se statisztikai eszközökkel nem tudták bizonyíthatóan alátámasztani.

A fenti érvelés helytállóságát pillanatok alatt romba lehet dönteni. E ponton elegendőnek tűnik egyetlen példát alapul venni. A szerzői jog felszámolása után a jövő könyvpiaca a következők szerint festene Smiers és Van Schijndel gondolatmenete szerint. Az író vagy maga publikálja könyvét, vagy keres magának egy kiadót, akivel megállapodik a szerződéses feltételekről, így a jogdíjakról és a marketingről is. A kiadó helyzeti előnybe kerül a mű első nyilvánosságra hozatala révén. Szerzői jog híján azonban a kötet a közkinccs részévé válik, azt bárki felhasználhatja, és utánnyomhatja. Hogy ennek a realitása mégis csekély, Smiers és Van Schijndel két lehetséges okkal magyarázta. Egyrészt lehet, hogy egy további kiadó sem váгна bele az újbóli publikálásba, attól félvén, hogy ez az út minden kiadó számára nyitott, és így egyszerre tíz, húsz, harminc céggel kellene versenyeznie. A gondolatmenet abszurditását tovább fokozza a második ösvény. Ha egy második kiadó ugyanis vállalja az utánnyomást, akkor a kutatók szerint számíthat arra, hogy az eredeti cég 'csatára hívja' (egy *'killer edition'* kiadásával). Még hozzá úgy, hogy az utánnyomott példány ára alá ígér, ezzel is megmutatva a 'betolakodónak', hogy nem éri meg más felségterületére lépni.⁶³

Smiers és Van Schijndel elvi megközelítése *a teljes irrerealitás talaján áll*. A vázolt modell és az egész kötet mondanivalója között éles önellentmondás

⁵⁹ Ibid. 51–52.

⁶⁰ A *'pay-what-you-want'* stratégia gazdasági racionalitásának elemzéséről lásd Sana El HARBI – Gilles GROLLEAU – Insaf BEKIR: Substituting piracy with a pay-what-you-want option: does it make sense? *European Journal of Law and Economic*, 2011/12. 1–21.

⁶¹ SMIERS–VAN SCHIJNDEL i. m. 52.

⁶² Ibid. 52.

⁶³ Ibid. 53–54.

rejtőzik: miközben a kutatók a szerzői jog felszámolását új, versenyjogra (monopolelles gondolkodásra) alapozott szisztéma bevezetésével indokolták, addig a fenti javaslat a verseny felszámolását erősíti. A fentiekben tett beismerés is külön értelmet nyer e helyütt, hiszen a javaslat (és annak különösen a második pontja) alapjaiban nélkülözi a közgazdasági racionalitást. A kiadók gondolkodásának modellezése sem tűnik meggyőzőnek, mint ahogy a fenti 'dzsungel törvénye' hangulatot tükröző csataelmélet sem támogatható a kulturális szektorban, hisz következménye egyes alkotók kiszorítása lenne a kiadók általi (szervezett) publikálás világából, áttolva őket a 'self-publication' ingoványos talajára.

Zárógondolatok

Az előzőekben, néhol talán túlságosan is részletesen, de minden esetben a kritikai észrevételek megtételéhez szükséges mértékben igyekeztem elmélyedni a két holland kutató reformelképzeléseiben. Ezeket végig olvasva úgy érzem, hogy újult erővel lehet és kell minden szerzői jog párti embert arra biztatni, hogy amennyiben e jogterület védelmére kíván kelni, akkor ne csak a szerzői jog létének indokoltságát és szükségszerűségét magyarázzák, hanem azt is, hogy az ezeket érő kifogások csak meghatározott feltételek teljesítése esetén tekinthetők megalapozottnak. Így bármely 'anti-copyright' javaslatnak a szerzői jog intézményei, fogalmai, eszközei tartalmának a pontos megértésén, a digitális világ generálta problémák helyes észlelésén, valamint a mindezekre adott logikus, a jogrendszerrel, a társadalmi gondolkodással és a közgazdasági realitásokkal is összhangban álló alternatíva kifejtésén kell alapulnia. *Smiers és Van Schijndel elmélete önellentmondásokról hemzseg, fogalmi eszköztára tévedéseken és félreértéseken alapul, nem felel meg a társadalmi és közgazdasági realitásoknak. A felkínált alternatíva az erőik újbóli elosztására tesz javaslatot, pontosabban a jelenlegi elit (a kulturális szektor legjobban kereső tagjainak) leváltására fókuszál, miközben új (kevésbé domináns) elitnek kíván megágyazni. Mindezt azonban úgy, hogy demokráciadeficitről beszél, holott az új modell egyes szereplők érdekeinek (és különösen a szerződési szabadságnak) a totális figyelmen kívül hagyására épít. Egy ilyen elképzelés az elérendő céljait, eszközrendszerét és mondanivalóját tekintve sem alkalmas arra, hogy egy multikulturális, demokratikus közösség alkotói tevékenységének mozgatórugójává váljék.*

Elképzeltem, milyen lenne ez a világ, és nekem nem tetszett.